

вого конфлікту; 2) праві бути байдужим (індиферентним) стосовно абстрактної мети держави покарати злочинця; праві вимагати захисту своїх найважливіших прав як від зловживання владою посадовими особами, які задіяні в сфері кримінального судочинства, так і від злочину та злочинця; 3) праві вимагати соціально-економічних засобів і способів вирішення кримінального конфлікту, в якому людина задіяна як потерпіла; 4) наявності свободи вибору і відповідальності щодо реалізації особою, яка обвинувачується, права на добровільне надання свідчень та визнання провини; 5) праві особи, яка обвинувачується, на визнання пред'явленого в суді обвинувачення (кримінального позову) для вирішення такого по суті; 6) свободі у визначенні допустимих меж волевиявлення особи, яка обвинувачується, по розпорядженню своїми суб'єктивними правами.

Пошук справедливого балансу є невід'ємною складовою кримінально-процесуальної діяльності, яка має узгоджуватися стандартами, визначеними Конституцією України, КПК України та іншими законами України, міжнародними правовими договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод тощо. При цьому аналіз Конституції України дає підстави для висновку про можливість держави обмежувати права громадян тільки тією мірою, яка необхідна для захисту основ конституційного ладу, життя і здоров'я, прав і законних інтересів інших громадян, забезпечення оборони і безпеки держави, нагальної необхідності запобігти злочини та ін., виключно у випадках, на підставах та порядку, встановлених законом.

В. В. Голіна, д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувачий кафедрою криминології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ І СУДИМІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Сутність судимості розкривається через її співвідношення не лише з покаранням, а й в цілому з інститутом кримінальної відповідальності.

Сутність судимості розкривається через ее соотношение не только с наказанием, но и в целом с институтом уголовной ответственности.

Essence of previous conviction through its correlation not only with punishment but also on the whole with the institute of criminal responsibility opens up.

Питання про висвітлення сутності судимості, тобто її соціально-правової обумовленості й практичного призначення, розглядалися в багатьох наукових працях і вирішувалися по-різному (В.М. Білоконов, В.В. Голіна, С.Й. Зельдов, А.А. Піонтковський, Є.О. Письменський, М.В. Степаненко, В.Д. Філімонов та ін.). У сучасній кримінально-правовій доктрині робиться спроба розкрити сутність судимості не лише через співвідношення її з покаранням, й в цілому з інститутом кримінальної відповідальності.

Кримінальна відповідальність як соціально-правовий інструмент в руках держави у широкому значенні – це різновид юридичної відповідальності з комплексом передбачених законом кримінально-правових та кримінально-процесуальних засобів і процедур їх реалізації. Зрозуміло, що перед цим інститутом ставляться певні цілі. Нерідко їх зводять до цілей покарання, особливо тими вченими (і не тільки), які ототожують кримінальну відповідальність і покарання. Але вважається, що це не так. Цілі кримінальної відповідальності і цілі покарання дещо співпадають, проте не зовсім. Цілі кримінальної відповідальності більш широкі і далекосяжні: вони не закінчуються виконанням покарання, оскільки кримінальна відповідальність є і соціально-правовою протидією злочинності, і кримінально-правовим реагуванням на окремі її прояви. Саме в останньому аспекті цілі кримінальної відповідальності багато в чому співпадають з цілями того покарання, яке призначено судом.

На наш погляд, до цілей кримінальної відповідальності можна віднести такі: 1. Осуд злочинця і його діяння обвинувальним вироком. Такий осуд – не тільки моральний осуд осіб, які небезпечно порушили охоронювані кримінальним правом суспільні відносини, й певна процедура реалізації кримінальної відповідальності – з її обвинувальним вироком, позбавленнями й обмеженнями прав і свобод людини і громадянина. Моральний осуд доповнюється, таким чином, несприятливими наявними чи можливими державними примусовими наслідками, які мають особистий, майновий або інший характер. Ці наслідки потенційно закладені у конкретній судимості особи. 2. Покарання винних осіб. Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за обвинувальним вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає у передбачених законом обмеженнях прав і свобод засуджених (ч. 1 ст. 50 КК України). Воно є найбільш поширеною і головною формою реалізації кримінальної відповідальності і водночас покликано забезпечувати поведінку людей відповідно до вимог закону. Інститут кримінальної відповідальності через призму властивостей покарання «демонструє» потенційну і реальну систему каральних характеристик того чи іншого виду покарання

і силу їх впливу на правосвідомість особи: у кожному покаранні закладені моральні і фізичні страждання, особистісні втрати й обмеження різного ступеня, втрата соціальної довіри тощо. Але значна частина цих втрат і обмежень пов'язана не стільки з покаранням, скільки із судимістю особи.

3. Пролонгування соціально-правового контролю над певною категорією засуджених. Суспільство і держава на протязі тисячоліть напружували систему заходів впливу на особу з метою спрямування її поведінки у відповідності з домінуючими в ньому моральними і правовими уявленнями. Така система контролю над особою і є соціальним контролем. Соціальний контроль ґрунтується на системі формальних і неформальних інститутів, які дають можливість державі і суспільству активно втручатися в поведінку людини. Практика боротьби зі злочинністю, особливо її рецидивним різновидом, свідчить про те, що особи, які вчинили злочин, під час і після відбуття покарання внаслідок низки об'єктивних і суб'єктивних обставин деякий час потребують певних соціально-правових заохочувальних і стримуючих детермінант, котрі, з одного боку, заохочували б таку особу до законослухняної поведінки, тимчасово вводили певні обмеження прав і свобод із можливістю – при дотриманні передбачених законом умов – позбутися їх назавжди, а, з другого, – посилювали б (при порушенні цих умов) перспективну відповідальність за свою поведінку. Такою детермінантою соціально-правового характеру й є інститут судимості. Без нього інститут кримінальної відповідальності конструктивно був би незавершеним.

Зазначені вище цілі кримінальної відповідальності досягаються і закріплюються і за допомогою притаманного їй інституту судимості, який «супроводжує» засуджених під час і після відбуття покарання. Отже, судимість – це своєрідний «золотий місток» інституту кримінальної відповідальності між кримінальним минулим особи і законослухняним майбутнім, перехід якого (протягом перебігу строків погашення або зняття судимості) засвідчує закріплення досягнутих результатів виправлення і ресоціалізації особи.

Отже, інститут судимості – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають у сфері досягнення і закріплення цілей кримінальної відповідальності, а також посилення протидії злочинності. Судимість – не просто констатація факту засудження особи за злочин, а й (і це головне) наявність у зв'язку з цим певних правовідносин між державою і злочинцем. Судимість особи завжди носить конкретний характер. Вона тісно пов'язана з певним злочинцем, ступенем його тяжкості, видом і мірою покарання за нього і має реальний зміст. Правові наслідки, які

виникають із визнанням особи судимою, хоча і передбачені в Кримінальному кодексі України та інших законодавчих, а іноді й підзаконних актах, що викликає заперечення, але їх дійсний обсяг для кожного засудженого різний і залежить від виду, ступеня тяжкості вчиненого злочину, соціального статусу особи, її поведінки тощо.

Наявність конкретної судимості є не лише біографічною, компронуючою особою («плямою») у повсякденному розумінні, а й тягне для неї у визначених нормативними актами випадках обмеження її конституційних, загальносоціальних прав і свобод та несприятливі кримінально-правові наслідки. Образно кажучи, крізь «ширму» судимості «просвічується» індивідуалізована кримінальна відповідальність з її загальносоціальними і кримінально-правовими наслідками.

Згідно з ч. 2 ст. 88 КК України судимість має правове значення у разі вчинення нового злочину, а також в інших випадках, передбачених законами України.

Відповідно до ч. 5 ст. 90 КК України, якщо особа, що відбула покарання, до закінчення строку погашення судимості знову вчинить злочин, перебіг строку погашення судимості переривається і обчислюється заново. Виходить, що до завершення кримінальної відповідальності за перший злочин особа знову притягається до кримінальної відповідальності за новий злочин. По суті, переривається не якийсь абстрактно визначений строк погашення судимості, а переривається дія певної кримінальної відповідальності, і вона продовжується разом із новою кримінальною відповідальністю. Тут виникає низка запитань стосовно співвідношення цих двох кримінальних відповідальностей, тлумачення поняття «вчинення нового злочину», конструктивної доцільності механізму перерви та обчислення строків погашення судимості та ін.

Закон не уточнює положення («ніші випадки, передбачені законами України»), але, на наш погляд, саме воно легалізує наявні і можливі загальноправові наслідки судимості, яких може бути необмежена кількість, і не завжди вони відповідають сутності конкретної кримінальної відповідальності особи. Судимість, таким чином, може впливати на правовий статус особи залежно від власного розсуду законодавця чи управлінської структури у сфері будь-якої галузі права, діяльності. Фактично на законодавчому рівні постановки питання про вид, зміст та межі загальноправових обмежень за законодавством України вже достатньо. Тому заслуговує на увагу пропозиція щодо необхідності прийняття єдиного Закону України «Про правові наслідки судимості».